

prijevode pjesama u širokom vremenskom rasponu – od onih napisanih na srednjovisokonjemačkome oko 1200. godine preko onih na ranonovovisokonjemačkome 16. stoljeća do onih na novovisokonjemačkome 18. stoljeća iz kojeg se razvio današnji standardni njemački jezik. Drugim riječima, Runtić s lakoćom na hrvatski jezik prevodi i one tekstove koji bi bili teško razumljivi ili posve nerazumljivi i onim suvremenim govornicima njemačkoga kojima je on materinski jezik. Zbog svega navedenog riječ je o antologiji koja donosi jedinstven uvid u raznolikost lirskog stvaralaštva na njemačkom jezičnom području, ali i izazove provođenja lirike.

Jelena Spreicer

BIBLIOGRAFIJA

- Bobinac, Marijan. 2021. “Deset stoljeća njemačkog pjesništva. Povijesna skica”. U: Ivo Runtić. *Antologija njemačkoga pjesništva*. Zagreb: Naklada ArTresor: 9–44.
- Runtić, Ivo. 2021. “Kakva slovarica za Heineove stihove Lorelaje?”. U: Ivo Runtić. *Antologija njemačkoga pjesništva*. Zagreb: Naklada ArTresor: 361–371 (originalno objavljeno u časopisu *Nova Croatica*, god. 5 (35), br. 5 (55), 2011, str. 1–12.
- Runtić, Ivo. 2010. *Svenavadni Goethe*. Zagreb: Naklada Jurčić.

PJESNIK NACIONALNOG OPTIMIZMA U IMPERIJALNOM KONTEKSTU

Milka Car, *(Post-)Imperiale Lektüren: August Šenoas Texte im nationalen und (post-)imperialen Kontext*, Wien: Praesens Verlag, 2021, 187 str.

Književni je status Augusta Šenoa u hrvatskim književnopovijesnim okvirima ne samo stabilan i iznimno referentno opremljen nego i neprijeporan u odnosu na kanonsko usredištenje te na autorov

konstitutivni književnojezični, žanrovski i uopće književnokreativni refleksi u drugoj polovici 19. stoljeća. Šenoa u književnopovijesnim pregledima nerijetko figurira kao personifikacija nacionalnog književnog bića u kasnom 19. stoljeću, kao metaforički nacionalni književni bard, a poetički je uglavnom referiran kao protorealista i “tvorac” žanra povijesnog romana u nacionalnoj književnosti, ali i kao pionir na drugim književnim i kulturnim poljima, ukratko, kao kulturno-povijesna figura *par excellence* u razvoju nacionalne književnosti, kazališta i književne kritike 19. stoljeća. Sukladno tome, korpus *šenoinistike* – studija, prikaza, teorijskih rasprava, književnopovijesnih prijedloga, komparatističkih interpretacija – obuhvaća više desetaka jedinica. Nova

studija germanistkinje i komparatistkinje Milke Car, u cijelosti posvećena književnom opusu Augusta Šenoe, u tome smislu ulazi u već dobroano konstituirano i stabilno istraživačko i interpretacijsko polje, no unosi u njega dobrodošlu i svježju germanističku perspektivu.

August Šenoa književno je aktivan od ranih 1860-ih do početka 1880-ih i njegova se književna i kulturna aktivnost odvija paralelno s procesima obnove državnopravnih veza s Ugarskom, odnosno u nagodbenoj Hrvatskoj, i premda u svoje književne tekstove uglavnom ne unosi izravnu političku retoriku, u njegovu se opusu svakako ogleda aktualna politička turbulentnost. Povijesno-političke dinamike austro-ugarskog imperija u tome vremenu te procesi vezani uz konstituiranje hrvatskih nacionalnih i jezičnih paradigmi u relativno kratkom periodu Šenoina književnog djelovanja čine njegov opus izrazito podatnim za komparatističku analizu. Šenoa se u književnopovijesnim interpretacijama nerijetko određuje, između ostaloga, i u (negativnom) odnosu prema njemačkom jeziku i kulturi – izravno artikularanom u njegovim publicističkim i feljtonskim tekstovima, kao i u dramaturškim i intendantskim politikama, a implicitno prisutnom i u beletristici. S druge pak strane, njegove su rane, studentske i konstitutivne godine obilježene aktivnim participiranjem u austrijskoj i germanofonoj kulturi, a prvi tekstovi, objavljeni 1860-ih u Beču, pisani su na njemačkom jeziku. Ta jezična bipolarnost nije zanimljiva samo kao jezičnopovijesni ili književnopovijesni kuriozitet, nego upravo kao simptom povijesno-političkih procesa u monarhiji od 1848. nadalje i na taj se okvir referira i istraživanje Milke Car. Autorica, ugledna germanistkinja koja se u karijeri bavila njemačko-hrvatskim kazališnim dodirima, austrijskom književnošću i kulturom, dokumentarnom književnošću te

suvremenom književnom teorijom, Šenoin opus zahvaća teorijski izrazito ambiciozno, pri čemu njezini primarni rakursi – germanistički i komparatistički – bacaju novo svjetlo na tekstove i koncepte koji se, iz kroatističkog ugla, mogu doimati interpretacijski i analitički okamenjenima.

Uvodno, Car Šenoin opus kontekstualizira unutar ključne paradigme analiziranog vremena – pitanja nacije i nacionalnoga, te teorijski tumači optiku pomoću koje će pristupiti Šenoinu opusu uvodeći teorijsku strukturu transdiferencijacije. Riječ je o teorijskom prijedlogu koji je ponikao unutar germanistike i koji su oblikovali Helmbrecht Breinig i Klaus Lösch nastojeći njime obuhvatiti nestabilne identitetske komplekse u promišljanjima granica, stvarnih i imaginarnih – međusobno prožimanje razjedinjenih i nepovezivih identitetskih okosnica, nesigurnost, sumnju, neodlučnost – i nadići donekle jednostavnije komplekse binarnih opozicija kojima se te teme zahvaćaju u humanističkim interpretacijama. Transdiferencijacija uključuje istovremeno suspendiranje i afirmiranje proturječnosti i fenomena granica, posebice na multietničkim periferijama Austro-Ugarske Monarhije. Šenoina književna aktivnost, započeta u Pragu i Beču i potom nastavljena na rubu monarhije, u Zagrebu koji je autor cijeloga života nastojao upisati na njezinu književnu mapu, vrlo je prikladan poligon za takvo tumačenje. Šenoino je pisanje, pokazuje autorica, u ranoj fazi, ali i uopće, obilježeno aporijom nedovođenja u pitanje službene monarhijske političke doktrine i istovremenog nastojanja da se etablira vlastiti nacionalni narativ. Uvodni primjer koji autorica odabire i lucidno interpretira – njemački prijevod kanonske i u obrazovnom sustavu višekratno i višestruko ovjerene pjesme "Budi svoj", izvorno objavljene u autorovu ciklusu pjesama

pod naslovom *Narodu i domovini u Viencu* 1874. – svojom specifičnom retorikom, apelativnim "pobratimljenjem" s čitateljem i idealizacijom "napora" i "borbe" pokazuje se višestruko simptomatskim za opisane procese, ponajprije s obzirom na labavo artikuliranu i u načelu zamućenu predodžbu o (nacionalnoj) samobitnosti u pjesmi, a potom u okviru diskursa emancipacije, osobne i nacionalne, te prosvjetiteljskih tendencija i moralnog odgoja kolektivnog nacionalnog tijela. Šenoa, pokazuje Car, pritom se uklapa u dominantnu ideju o književnosti u kasnom 19. stoljeću koja aktivno, premda ne nužno i eksplicitno, sudjeluje ne samo u poetskoj nego i u političko-socijalnoj dimenziji stvarnosti. Književnost je u 19. stoljeću središnji medij posredovanja i artikuliranja nacionalnih ideologija, a Šenoa tu funkciju književnosti ekstenzivno aproprira.

236

Prvo poglavlje studije ima funkciju drugog uvodnog teorijskog obrublivanja kompleksne teme: riječ je o teorijskoj razradi problema nacionalnoga. Pitanje nacionalnoga u 19. stoljeću može se doimati gotovo nepregledno složenim, posebice u hrvatskom slučaju u monarhijskom, imperijalnom kontekstu, te se autorica u ovoj poglavlju osobito trudi s jedne strane zahvatiti što je moguće šire taj problem, a s druge mu pristupiti propedeutički, u germanističkoj tradiciji. Shvaćajući nacionalne književnosti kao nacionalno-konstituirajuće narative, posebice s obzirom na diskurzivno samoidentificiranje i proizvodnju drugosti, Car detektira nekoliko ključnih pojmova vezanih uz procese "stvaranja" nacija u devetnaestostoljetnim književnostima, od usredištenja u retoričkoj gesti te u motivu povlaštenog, no labavo definiranog pojma nacionalnog jedinstva, preko autostereotipizacije, potom toposa ugrožene domovine i narativa žrtve kao jedne od

najpopularnijih velikih ideja 19. stoljeća u kojem se predodžba o (bilo kojoj) naciji okuplja oko ideje vjekovne narodne patnje i na taj način konsolidira, nadalje preko predodžba o "prirodnom" nacionalnom biću, procesa "izumljivanja" tradicije, pa sve do problematiziranja statusa granice i naroda granice u binarnim strukturama, od kojih je u hrvatskoj književnosti osobito djelatna dihotomija razdvajanja kršćanstva od islama: metaforičkog svjetla od metaforičke tame. Ideološke i imagološke strukture karakteristične za konceptualiziranje predodžba o naciji u 19. stoljeću – odnos prema prošlosti koja predstavlja vrijednost sama po sebi, predodžbe o kontinuitetu nacionalnog bića kroz povijest okupljene u nacionalnom naglašeno afektivnom odnosu prema prostoru (odnosno "hrvatskim prostorima"), predaje o nacionalnim herojima, moralne osobitosti pripisane "nacionalnom duhu" – redom su prisutne u Šenoinu opusu, pri čemu je zanimljivo pratiti – što Milka Car u knjizi pokazuje – njihove kontinuelne i permutativne realizacije u različitim razdobljima stvaranja.

Poglavlje koje slijedi posvećeno je eksplikaciji Šenoine poetike – nacionalne, kolonijalne i imperijalne, kako je u naslovu naglašeno. Protorealističku poetsku paradigmu kojom se opisuje Šenoin književni korpus Car analitički supostavlja Šenoinu deklariranom poetičkom uzoru – osrednjem njemačkom pjesniku tragičaru Rudolfu Gottschallu kojeg je Šenoa rado prevodio u *Viencu* i na čiju se poetsku sintagmatiku izravno poziva u predgovoru drugom izdanju antologijskog izbora hrvatskih i srpskih pjesama što ga je sastavio i 1873. objavio u *Viencu*, a potom i 1876. kao knjigu. Paradoksalno poetsko utemeljenje u njemačkoj poetičkoj doktrini – paradoksalno ponajprije s obzirom na spomenuti i u književnopovijesnoj optici uvijek iznova

naglašavani Šenoin antagonizam prema njemačkom jeziku i njemačkoj kulturnoj hegemoniji – autorica kontekstualizira i s obzirom na Šenoino participiranje u njemačkoj kulturi za vrijeme suradnje u časopisu *Slawische Blätter* 1860-ih, potom s obzirom na konceptualiziranje njemačke kulture kao "visoke" kulture – što je ujedno i Šenoin argument za odabir upravo njemačkog autora kao poetičkog autoriteta, te naposljetku s obzirom na izrazito idealističku Gottschallovu poetičku konstrukciju. Protorealizam kao svojevrsni uljepšani realizam, kao skladan savez idealizma i realizma – artikuliran u šenoinskim pojmovima *lieposti*, dobrote, istine i *čučenja* (iz kojega nastaje prava umjetnost), iz Gottschallova se idealističkog modela u Šenoinoj interpretaciji ipak transformira u patriotsku funkciju kao dominantnu funkciju književnosti, koja čovjeka "uzdiže" i blaži. Premda povlađuje načelo realizma, Šenoa ne bježi od tendencije: ona je u književnosti dopuštena, smatra Šenoa, no mora biti lijepo sročena; ta pregnantna i pragmatična poetska mikrostruktura prilično precizno reprezentira šenoinsko nasljeđe u hrvatskoj književnosti. Kao poželjne književne teme Šenoa izdvaja narod i njegove metaforičke i stvarne muke: motive slobode, slave, *junačtva*, borbe istine protiv laži, *slobodnjaka proti ropstvu*, domoljublje; ukratko, društveni život i kulturni razvitak naroda.

U pet središnjih poglavlja analitičkom je rakursu podvrgnuto nekoliko Šenoinih književnih tekstova: od ranih publicističkih i novinskih priloga u časopisu *Slawische Blätter*, koji je izlazio u Beču i u kojem je Šenoa objavljivao od 1864. do 1866. godine, preko romana *Čuvaj se senjske ruke* (1871), duljih novela *Turci idu* (1878) i *Pruski kralj* (1878) do putopisa *Hrvatski Semmering* iz 1873. Primjenjujući spomenutu optiku transdiferencijacije, prezentirajući perfor-

mativne implikacije Šenoine novelistike te aplicirajući teoriju kulturalnoga transfera i diskurzivno-historijsku analizu na nefikcionalni tekst (putopis), autorica već provjerenе teze i interpretacije o nacionalno-konstitutivnim diskursima upošljava u analizi tekstova koji su bitno rjeđe u analitičkom fokusu i čiji se interpretacijski doseg dosad iscrpljivao u već spominjanim strukturama buđenja nacionalne svijesti i afirmiranja povijesti kao vrijednosti *per se*. Čitajući, međutim, nacionalnu književnost u supranacionalnom kontekstu Austro-Ugarske Monarhije, Car jasnije uočava misaone i fabularne strukture uvelike obilježene aktualnim imperijalnim trenutkom. Šenoina suradnja u časopisu *Slawische Blätter*, pokazuje autorica, obilježena je slalomom između nacionalnih neuralgičnih točaka i lojalnosti imperiju, pri čemu mladi Šenoa vidi federativnu ideju kao jedini primjeren model za monarhiju, a nacionalna streljenja metonimijski reartikulira u ideji slavenskog jedinstva. Pišući o hrvatskim i slavenskim temama na njemačkom jeziku i prevodeći hrvatsku (i slavensku) poeziju na njemački, Šenoa iskazuje dvosmjernu prosvjetiteljsku nakanu nastojeći monarhijskoj publici prezentirati kulturne potencijale slavenskih kultura i istovremeno ih nanovo upisati u širu kulturnu paradigmu. Vidljivo je to u temama koje odabire – poput nekrologa, književnih kritika, povijesno-etnografskih članaka – ali i u tendenciji da se dekonstruiraju nacionalni stereotipi.

Povijesni roman *Čuvaj se senjske ruke*, s druge strane, uklapa se u model povijesnog pripovijedanja kao književnog oblika privilegiranog u žanrovskom sustavu 19. stoljeća. Taj kraći, no ne manje popularni Šenoin roman, kako pokazuje autorica, ne samo da postulira povijest kao jednu od funkcija "identitetskog polja" nego upošljava niz književnostrukturnih i ideoloških

postupaka koje teoretičarka Sabine Döring vidi kao tipične u oblikovanju povijesnog narativa – naturaliziranja, personaliziranja, estetiziranja – a pomoću kojih, uz prošlost, i priroda – u ovom slučaju senjska bura kao imagološki i ideološki lajtmotiv – dobiva funkciju simbola nacionalnog identiteta. Oblikujući svoj romaneskni prostor kao naglašeno polariziranu strukturu, Šenoa ideološki "prevodi" povijesne artikulacije iz 16. u vlastito stoljeće, portretirajući uskoke kao heroje otpora i nositelje nacionalnog identiteta, a ne kao kršitelje zakona. Kako zaključuje autorica, taj roman predstavlja paradoksalnu sintezu tradicionalnog, *retro* etnosimboličkog kodiranja s modernim devetnaestostoljetnim idejama konstruiranja nacije.

Novele *Turci idu* i *Pruski kralj* među manje su poznatim Šenoainim tekstovima; obje su objavljene u *Viencu* iste godine (1878) i obje povezuje ambicioznija i samosvjesnija artikulacija funkcije pripovjedača s obzirom na strukturu uokvirenog pripovijedanja. Tematski su, međutim, izrazito udaljene: dok *Turci idu* u ironijskom modusu zahvaća jednu od opsesivnih tema hrvatske književnosti (ne samo) 19. stoljeća – (*anti*)*turcicu*, u *Pruskom* je *kralju* poprište zbivanja urbani prostor u kojem se zbivaju fabularne permutacije i neočekivani, neobičajeni ishodi pripovijedanja. U objema novelama autorica kao ključne strukturne obrasce izdvaja postupak tzv. retrosemantizacije, odnosno naknadnog značenjskog "punjenja" pojma nacionalnoga, potom performativ kao dominantan modus razumijevanja tekstualnih značenjskih silnica, osobito s obzirom na ludički zaplet novele

Turci idu u kojem Turci ipak *ne idu*, te postupak o-stranjanja (*othering*) u kojem se vlastito konstituira u odnosu i ograničavanju prema *drugome*. Autoričina dojmjljiva upućenost u opsežan teorijski i analitički korpus rezultira smirenom, propedeutičkom, ali autoritativnom analizom tih tekstova čiji su rezultati i zaključci, čini mi se, inovativni i u kroatističkom kontekstu.

Putopis *Hrvatski Semmering* što ga je Šenoa napisao nakon putovanja željeznicom iz Zagreba do Rijeke autorica čita iz perspektive studija mobilnosti u 19. stoljeću, odnosno putovanja iz središta prema rubu, iz carskoga Beča u kojem je autor kao zagrebački gradski izaslanik iste godine posjetio svjetsku izložbu do cislajtanijskog oboda carstva. Proučavajući semantiziranje prostora u autorovu izvještaju, Car zaključuje da je tekst ogledan primjer u kojem se artikulira geopolitička imaginacija žuđenog nacionalnog jedinstva. Povezujući trans- i cislajtanijske hrvatske teritorije, željeznica predstavlja i simboličko ujedinjenje imaginarnog nacionalnog kolektivnog tijela i ideju progresa, napretka i modernizacije imperijalnog vremena.

August Šenoa, pokazuje autorica, vrlo je karakteristična imperijalna kulturna figura 19. stoljeća čija je funkcija u nacionalnoj književnosti nerazdvojno povezana s političkom stvarnošću kasnog monarhijskog vremena. Primjenjujući sofisticiranu teorijsku gramatiku i visokokompetentnu znanstvenu retoriku, Milka Car uistinu je impresivno upisala toga pjesnika nacionalnog optimizma (kako ga naziva Frangeš) na kulturnu kartu monarhije.

Dubravka Zima